

АНДРЕЙ ТОШЕВ КАТО БЪЛГАРСКИ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР В АТИНА И МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС

Мария Вълкова

Андрей Тошев е роден през 1867 г. в Стара Загора в семейство на будни възрожденски дейци. Ученическите си години прекарва в родния си град и в Одрин, където завършва гимназия. Породеният интерес към природата и заобикалящия свят го отвеждат в Женева и Брюксел, където следва естествени науки. След дипломирането си през 1891 г. е учител в Солунската гимназия, Стара Загора, Варна и във Военното училище в София (1892 – 1903). Ключова за него е 1903 г., когато получава своето първо дипломатическо назначение. Чрез своята дейност като представител на България в Битоля (1903 – 1906), Цетина (1905 – 1906), Атина (1906 – 1908), Белград (1908 – 1913), Цариград (1913 – 1914), Берн (1915 – 1916) и Виена (1917 – 1920), остава като една от най-ярките фигури в дипломатическата ни история¹. Ан. Тошев заема тези постове в моменти, когато е от изключително значение за България да поддържа добри отношения със съответните страни и съумява да отстоява както държавните интереси, така и личните си виждания по наболели теми като Македонския въпрос. Съдбата на българите в Македония е не само интегрална част от дипломатическата кариера на Андрей Тошев, но и негова лична кауза, на която той посвещава много време и енергия. Цялостното му отношение към темата започва да се изгражда още докато е учител в Солун, когато пряко се сблъсква с жаждата за свобода по тези земи.

Началото на дипломатическата кариера на Ан. Тошев е поставено с княжески указ № 35 от 31 октомври 1903 г., когато е назначен като търговски агент в Битоля². Сблъсъкът с тегобите на населението след потушаване на Илинденско-Преображенското въстание, разговорите с чуждите дипломати и контактите му с османската власт затвърждават мнението на старозагореца, че е необходимо Княжеството да се намеси решително в защита на сънародниците ни. Наред с това той настоява пред правителството да се изгради ясна държавна позиция по Македонския въпрос.

Следва назначаването му за дипломатически агент в Черна гора (княжески указ № 13, подписан на 11 май 1905 г³). Българският представител приема емоционално

¹ Ташев Т., Министрите на България 1879–1999, С., 1999, с. 475

² ЦДА, Ф 176 К оп. 18 а.е. 322, л. 3

³ ЦДА, Ф 176 К, оп. 18, а.е. 322, л. 25

раздялата с Македония и напускането на Битоля, когато се налага да отпътува в черногорската столица Цетина. Официалното му встъпване в длъжност е на 1 август 1905 г.⁴ Основните акценти по време на дипломатическата му мисия в малката балканска държава са разговорите, които провежда с княз Никола относно промяната на черногорската конституция и оформящата се тенденция за разширяване влиянието на Италия в страната.

Темата за Македония отново придобива водещо значение в работата на Ан. Тошев след като е преместен в Атина с княжески указ № 24 от 11 май 1906 г., като изпълнява длъжността от 11 ноември с.г.⁵ Негов предшественик в гръцката столица е Марко Балабанов⁶. Ан. Тошев разглежда темата за развитието на българо-гръцките отношения, като една от водещите за Княжеството и като интегрална част от Македонския въпрос. Според него най-критичните моменти в тях започват от началото на XX век, когато „гръцката въоръжена пропаганда възкреси старата органическа и нечовешка омраза към всичко българско“⁷. Причините за подклаждане на гръцкото недоволство са успехите на българското учебно дело и на освободителното движение в Македония. Тенденцията, която се наблюдава след Илинденско-Преображенското въстание за преминаване на голям брой села, най-вече от Костурско и Леринско⁸, към българската Екзархия, подкопава идеята за осъществяване на Великата идея (Мегали идеята)⁹¹⁰. Неслучайно това са първите области, в които започват да действат въоръжени групи от критяни и няколко български ренегати, с ясна антибългарска насоченост. Българите по тези земи се оказват общия враг на гръцките чети, които имат явната подкрепа на турските власти¹¹. Ан. Тошев обръща внимание на факта, че българските четници са подлагани на най-жестоки наказания и получават тежки присъди, докато гръцките се съдят от обикновени съдилища и последствията за тях са далеч по-леки¹². Голяма роля изиграва поддържането на гръцката пропаганда от

⁴ ЦДА, Ф 176 К, оп. 18, а.е. 322, л. 38

⁵ ЦДА, Ф 176 К, оп. 18, а.е. 322, л. 44

⁶ Марко Балабанов (1837 – 1921) – български политик. Член на Консервативната, а след това на Прогресивнолибералната партия. Първият външен министър на България (1879). Председател на XI ОНС. Дипломатически представител в Румъния (1902 – 1903) и Гърция (1905).

⁷ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 281 – 282

⁸ ЦДА, Ф 331 К, оп. 1, а.е. 63, л. 7 – 8, 13

⁹ Мегали идея (Велика идея) – проект на гърците в периода XIX – XX век, чиято основна цел е обединение на всички етнически гърци в една държава.

¹⁰ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 281

¹¹ Пак там, с. 283

¹² Пак там, с. 284 – 285

костурския владика Каравангелис¹³. „В Костурско всички, които не прекланят глава пред гръцкия владика Каравангелис, се затварят¹⁴“. Неуспехът на Илинденско-Преображенското въстание се използва доста умело от гръцката пропаганда. Нейните агитатори и шпиони предприемат обиколки сред разорените села и се стараят да разколебаят българите за тяхната етническа и църковна принадлежност. Владиката Каравангелис активно действа в посока всички българи в Костурско да се определят за гърци – „Костурският Каравангелис придружен от достойните си сподвижници Вангел и Едхем бей, събрал в Клисура жителите на църквата, дето командира Едхем ги заплашил със смърт, ако не признаят владиката¹⁵“. Действията на гръцкия владика стигат и до по-далеч. На 19 август 1904 г. влиза в българското училище в Костур и чупи училищни шкафове и портретите на Негово Блаженство Екзарха. След това влиза в българския параклис, сваля иконите и неговата свита краде различни черковни принадлежности. Ако някой се опита да протестира против гръцките постъпки, бива веднага арестуван от властта като размирник.

Подкрепа за своите действия гърците получават чрез паричните средства, отпуснати от правителството в Атина. „Грамадните суми“ се използват за подкупи на органите на властта и слабодушните българи. За да се координират усилията на андартите¹⁶ и владци са изпратени като консули в македонските градове офицери и изпитани конспиратори критяни¹⁷. Един от най-ярките примери за антибългарска пропаганда са действията на четата на Павлос Мелас¹⁸. Есента на 1904 г., когато за трети път Мелас посещава Костурско „тамошното будно българско население не можеше да понесе терора на тия българоубийци и реши да се отърве от шефа на андартите по един оригинален начин¹⁹“. Когато Павлос Мелас нахлува в българското село Статица, населението се обръща към съседния турски гарнизон, като споделя, че в селото им е известния български войвода Митре Влаха²⁰. Турците веднага се отзовават и потеглят с цел да прогонят българските революционери. В престрелката андартите напразно викали и повтаряли, че са гърци,

¹³ Герман Каравангелис (1866 – 1935) – гръцки духовник, костурски митрополит, един от видните дейци на гръцката въоръжена пропаганда в Западна Македония.

¹⁴ Силянов Хр., Освободителните борби в Македония. София, 2017, Т. 2, с. 22 – 24

¹⁵ ЦДА, Ф 331 К, оп. 1, а.е. 89, л. 47 – 124

¹⁶ андартите – чети, организирани от гръцката въоръжена пропаганда в Македония

¹⁷ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 284 – 286

¹⁸ Павлос Мелас (1870 – 1904) – офицер от гръцките сухопътни войски. Един от водачите на Гръцката въоръжена пропаганда в Македония в началото на XX век.

¹⁹ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 286

²⁰ Димитър Пандуров (Митре Влаха) (1873 – 1907) – български революционер. Член на ВМОРО.

но турците не повярвали и не прекратили огъня. В нея пада тежко ранен и самият Павлос Мелас²¹.

Гърците срещат силен отпор от страна на местното българско население. С цел да сломят духа на българите, те предприемат наказателни експедиции, навлизат ненадейно в някои села и пристъпват към неописуеми жестокости. Нападението на село Зеленичево през есента на 1904 г. съвпада със сватбата на сина на видния българин Стефан Гогов. Младоженецът, бащата и други единадесет гости на сватбата са застреляни²². Натискът върху населението се засилва с пристигането на капитан Вардас²³. Цели български семейства са унищожавани поголовно от Костурско, Леринско и Марихово. Най-масовата и жестока проява на гръцката пропаганда е клането при с. Загоричани. На 24 срещу 25 март 1905 г. една многобройна гръцка чета от около 200 – 300 души заградила от всички страни българското село. Сутринта, когато българите излизат от домовете си, за да отидат на църква, гръцката чета стреля от всички страни на селото. След това четата влиза в Загоричани и започва поголовно клане. Убитите са 60 души, между които има жени и деца. Ранени са 7 души, 10 къщи и 28 колиби са изгорени²⁴. Чуждите консули в Битоля не остават безразлични към случилото се. „Руският консул плачеше кога ми разправяше това, що е видял. Австрийският консул Прохаска едвам си сдържаше сълзите. Те заявяват, че подобни ужаси не са видели да правят и турците през въстанието²⁵“. След зверствата в село Загоричани започват митинги из цялата страна, в които се изказват съчувствия към невинните жертви и се отправят призови към българското правителство да изпълни своя дълг²⁶.

Съвсем естествено, българо-гръцките отношения са помрачени от всички тези сблъсъци и особено от жестоките прояви на гръцките чети. Това е причината Ан. Тошев да не очаква топло посрещане. За своя изненада скоро след пристигането си в Атина среща видни гръцки държавници и политици, които любезно му говорят за споразумение. Крал Георги²⁷ още при първата среща с българския представител изразява възхищението си от бързия напредък на България, като особено внимание обръща на войската²⁸. Според Ан. Тошев гърците предпочитат да виждат в нас по-скоро

²¹ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 286 – 287

²² Пак там, с. 287 – 288

²³ Георгиос Цондос (капитан Вардас) (1871 – 1942) – гръцки офицер. Един от водачите на гръцката въоръжена пропаганда в Македония.

²⁴ ЦДА, Ф 176 К, оп. 1, а.е. 2197, л. 5 – 10

²⁵ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 288 – 289

²⁶ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 289 – 290

²⁷ Георгиос I (Гръцки) (1845 – 1913) – гръцки крал в периода 1863 – 1913 г.

²⁸ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 291 – 292

приятели, макар и привидни, дори съюзници, отколкото врагове. По време на неговото пребиваване в Атина най-често за сближение говори гръцкият министър-председател Теотокис²⁹. Той счита, както и други гръцки държавници, че едно споразумение между българи, гърци и сърби може да доведе до „разрешаването и на най-трънливите въпроси“, от които несъмнено на първо място стои македонския. Основният проблем е, че както гърците, така и сърбите подкрепят идеята за подялба на тази територия³⁰. Тезата се поддържа дори от Александър Заимис³¹, когото българският представител посочва за най-трезвия и сравнително веротърпим държавник в Атина. Заимис споделя, че правителствата в Атина и София виждат разрешаването на Македонския въпрос по диаметрално различен начин. Българите се обявяват за автономия, докато гърците са за „сфери на влияние“. Той допуска вариант, при който да се установи автономно управление, но да се спазва принципа за разделение на територията между Гърция, България и Сърбия³².

Междувременно борбата между екзархисти и патриаршисти по македонските земи продължава, което допълнително затруднява постигането на разбирателство. Софийският кабинет обръща внимание на Великите сили за тежкото положение на населението по тези земи. След потушаване на Илинденско-Преображенското въстание стамболовисткото правителство, начело с ген. Рачо Петров³³, прави дипломатически постъпки в балканските столици – Цариград, Белград и Цетина с цел постигане на споразумение за статута на македонските земи. Официалната позиция на Княжеството е Македония не се поделя между балканските държави, а да се извоюва нейната автономия³⁴.

В два свои обстоятелствени доклада от 28 ноември 1907 г.³⁵ и от 5 януари 1908 г.³⁶ до министъра на вътрешните работи и изповеданията Димитър Станчов³⁷, българският

²⁹ Георгиос Теотокис (1844 – 1916) – гръцки политик, министър-председател в периодите 1899 – 1901, 1903, 1903 – 1904, 1905 – 1909 г.

³⁰ Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 291 – 293

³¹ Александър Заимис (1855 – 1936) – гръцки политик, министър-председател, външен министър, министър на правосъдието, висш комисар на Крит. През 1929 г. е председател на гръцката република.

³² Тошев Ан., България и нейните съседи. София, 1943, с. 289 – 294

³³ Рачо Петров (1861 – 1942) – български офицер от пехотата и политик. Министър-председател на България (25 януари – 4 март 1901 г. и 19 май 1903 г. – 4 ноември 1906 г.).

³⁴ Стателова Ел, Грънчаров Ст., История на Нова България 1878 – 1944. София, 1999, с. 182

³⁵ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

³⁶ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138

³⁷ Димитър Станчов (1863 – 1940) – български политик и дипломат. Личен секретар на княз Фердинанд (1887 – 1889). Външен министър в периода 1906 – 1908 г. Дипломатически представител е в Румъния (1894 – 1895), Австро-Унгария (1895 – 1897), Русия (1896 – 1906), Великобритания (1908), Франция (1908 – 1915), Белгия (1910 – 1915), Италия (1915).

представител описва своето мнение по Македонския въпрос, посочва основните фактори, влияещи на развитието му и представя планове и варианти за възможно най-благоприятното развитие в полза на българските интереси. За пореден път прави впечатление, че Ан. Тошев поставя като основен приоритет подобряване на положението на населението по тези земи. Изказва своето разочарование, че по този въпрос отношение изразяват некомпетентни и достатъчно добре запознати с проблема лица. „За съжаление обаче голяма част от хората у нас, като говорят, а най-вече като пишат по работите в Македония принасят съмнителна, за да не кажа лоша услуга на националната ни кауза. Това печално обстоятелство се дължи не на липса на патриотизъм, а най-често на невежество и на отсъствие на Съзнанието, че по такива важни въпроси много повече би се постигнало с целесъобразни дела, отколкото с глупавата нужда да се говори и пише по тях безобразно. Жалка роля в туй отношение играят особено някои вестници у нас. С една компетентност, в която само те не се съмняват, тия вестници разискват всичко, що се отнася до Македония, с оня лекост – присъща на невежите и на несъзнателните услужливци на българските врагове³⁸“. Продължава да поддържа тезата, че липсата на официално единно становище на българското правителство по Македонските въпроси е контрапродуктивно, защото се създава впечатление, че „мненията за Македония са колкото мъгляви, толкоз и различни и превратни. Тъй се обясняват и разните течения по македонския въпрос, които не служат освен да се парализират взаимно, да изтощават безцелно енергията на своите водители и да спъват, в края на краищата, развитието на едно национално дело, в чието име са се образували все божем от патриотически побуждения³⁹“. Негативна страна от проявеното вътрешно разделение той вижда като полза за нашите врагове, които извличат единствено позитиви за себе си. „Ето защо е нужно да се внесе в македонския проблем оная светлина, която ще ни даде възможност да го разгледаме не само от всички страни, но и да вникнем във всички негови дипли, гдето наред с нашите слабости, се крият може би и нови средства за борба, що биха могли да се използват евентуално⁴⁰“. Според него основните фактори, от които зависи развитието на Македонския въпрос са: Екзархията, Организацията⁴¹, княжеските търговски агентства

³⁸ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

³⁹ Пак там

⁴⁰ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁴¹ Визира се Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) – националноосвободителна организация на българите в Османската империя, основана на 23 октомври 1893 г. в Солун. Основната цел е получаване на политическа автономия на Македония и Одринско от

– респективно княжеското правителство, инородните пропаганди и респективните им революционни организации, Европейската реформена акция и турската власт

Ан. Тошев вижда първите три фактора като обединени от еднакви патриотически мотиви и крайна цел. Той се спира подробно върху тях и представя обективно роля им, както и техните недостатъци. В дейността на Екзархията и Организацията той вижда двете водещи сили, но поради естеството на характера на двете организации често се стига до нежелани конфликти. Това той обяснява с обстоятелството, че Екзархията е официална власт и като легален фактор съвсем естествено е да действа чрез легални средства – главно чрез училището и църквата. Докато от своя страна Организацията си служи с революционни средства и похвати. Въпреки че, се наблюдава „липсата на хармония между тия два фактора, макар по своите пътища те да имат доста допирни точки⁴²“. На пръв поглед конфликтите взимат такъв остър характер, че не само се стига до прогонване на някои от органите на Екзархията, но и дори стоят заплахи, свързани със смърт и убийства. До сериозен конфликт довежда отстраняване на някои учители в Скопския вилает, които Екзархията счита за „най-компрометирани“, тъй като са членове на Организацията. От своя страна действията на Екзархията карат Организацията да разчита в това акция, насочена лично против нея. „По повод на това (...) тя отправила до Екзархията един вид ултиматум, (...), като осъжда мероприятията на последната, предупреждава я, че счита тия мероприятия като средства за борба против революционната идея⁴³“. Българският представител провежда много срещи и разговори както с учителите, гражданите, с митрополит Синесий⁴⁴, така и с дейците на Организацията. Със съгласието на „дядо Синесия“ организира среща между „попървите“ от гражданите и митрополита, като основната цел е да се постигне споразумение между двете страни без да се налага конфликтът да излиза извън пределите на Скопие, (Той нали е в Атина по това време?) което само по себе си би усложнило ситуацията още повече. Скопяни не се отзовават на поканата в Митрополията. Последва втора покана за среща в агентството, но те отново я отклоняват. Едва по-късно провеждат среща в училищно здание, където обширно разглеждат проблемите и представят своите искания. Според Ан. Тошев този конфликт

Османската империя. В текста ще се използва съкращението ВМОРО, Революционната организация или Организацията.

⁴² Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁴³ Пак там

⁴⁴ Синесий Скопски (1836 – 1917) – български духовник и борец за църковна независимост. Охридски митрополит (1884 – 1891) и скопски митрополит (1896 – 1909).

би завършил без шум, „ако се внесеше от двете страни малко повече добра воля и се направеха известни взаимни отстъпки⁴⁵“. Принципно подкрепя решението на Екзархията за уволняването на всички учители, които тя счита за вредни за своята работа. В дадения случай той вижда допусната тактическа грешка, което би могло да се избегне като учителите не се уволнят, а се преместят. Също така тези действия може да се разгледат като „посочване“ на турската власт за евентуални „опасни хора“. Друга причина като повод за неуредици българският представител посочва липсата на строго определена норма при назначаването и повишаването на учителите – разлика в квалификацията, заплатите, условията, в които работят. Посочва, че е необходимо да се подобри положението на началните учители и учителите по селата. Отново обръща внимание на това колко е важно какви хора са назначени начело на черковно-училищните работи – „трябва да се подбират старателно, не само между ония, които обладават нужната компетентност по образователното дело, но и измежду добрите познавачи на Македония във всяко отношение⁴⁶“. Решение вижда когато за главен учител или някои от градските учители се избере личност, която „милее за черковно-училищното дело и се ползва с доверието на екзархийския представител“. Във всеки вилаетски или казалийски център да има представители на властта, които се ползват с доверието на началството си, като вземат едно не толкова активно участие в дейността на Организацията. По този начин те ще могат да подействат благоприятно върху нея и ще служат като съединителна черта между тайната и явната власт. Наред с всичко изброено е необходима и реформа, свързана с просветното дело в Македония чрез променя в програмите и наредбите. Завършилите учебни заведения по тези земи се оказват неподготвени за активни действия при създадите се местни условия. Изключение от тази тенденция е Солунската гимназия. Предлага вариант да се напише програма, която да е различна от тази в Княжество България, за да може след това завършилите да се окажат „принудени за останат в Македония, загдето ще са специално подготвени⁴⁷“. Приоритетни за изучаване да бъдат предмети, които ще имат практическа стойност и са с приложение в живота. Латинският и старогръцкият език да се заменят със счетоводство, турски и френски език. За него последните учебни предмети дават добра подготовка за заемане на длъжности в местното управление, кантори и банки. Изпращането на ученици в различни турски училища също е

⁴⁵ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁴⁶ Пак там

⁴⁷ Пак там

възможна мярка, на която Екзархията трябва да обърне специално внимание, като отпуска необходимите средства за тази цел. Светата Екзархия не трябва да се отказва от възобновяването на Синод и Смесен съвет, като в това мероприятие той посочва и нуждата от намеса на княжеското правителство. Този въпрос, за устройството на Екзархията и позицията на Тошев заслужава специално внимание, може би по-нататък.

Ан. Тошев вижда в създаването на български комитети едно естествено проявление на революционните действия на населението в Македония. За някои след потушаването на Илинденско-Преображенското въстание Организацията не би могла да предпази населението, а мирният и културният живот ще бъдат осигурени със закрилата на Европа. Другата гледна точка, която защитава и самият той, е че Организацията е „необходима като фактор, повикан да играе и за в бъдеще важна роля за решението на Македонския въпрос⁴⁸“. Според българския представител съществуването на Организацията е предизвикано от реалните условия, в които се намира християнското население в Турция. Докато статутът им остава непроменен българските комитети ще продължават да съществуват и всеки опит за премахването им от народа или интелигенцията, би срещнал сериозен отпор. За да се извлекат максималните позитиви от действието на този фактор е необходимо Организацията да се промени спрямо създадените нови условия. Ан. Тошев обстойно представя причините поради които смята, че ВМОРО е необходимо да продължи своята дейност. Като първа причина извежда предположението, че ако комитетите се закрият, а четите се разтурят, турското правителство и силите, които го подкрепят, „ще заявят на Европа, че редът и спокойствието са въдворени в страната, реформите – въведени и че европейския контрол трябва да се премахне като безпредметен⁴⁹“. Това означава крачка назад и връщане към старото положение, което в никакъв случай не е в полза за благоприятното развитие на българската народна кауза. Според българският представител методите, които използва турската власт за преследване и изстребление на българския народ по тези земи са продиктувани от факта, че те са наясно, че „българският елемент е най-многобройният и най-деятелният в нейните европейски владения и че България е най-могъщият фактор на Балканския полуостров⁵⁰“. Именно защото в българите виждат най-голямата опасност, те се стараят да засилят по изкуствен начин позициите на гърците и сърбите. В хипотетичното премахване на европейския контрол

⁴⁸ Пак там

⁴⁹ Пак там

⁵⁰ Пак там

старозагорецът вижда „развързване на ръцете на Турция“ и подновяването с нова енергия на процеси, свързани с „поддържане на равновесие на владенията си“. В дейността на революционните организации Ан. Тошев вижда начин да се поддържа постоянна анархия в страната, което показва неспособността на турското правителство да установи ред и спокойствие, пречка за желанието европейски мир. Също така комитетите са необходими, за да предпазват населението от „тиранията, упражнявана върху му от всевъзможни турски изедници и разбойници, както и от гръцки и сръбски чети, чрез чийто терор респективните им правителства се силият да изменят етнографическия колорит на Македония“ и да поддържат идеята за свобода. Не помаловажно е значението на Организацията за осъществяване на тясна връзка между българите в Македония и Княжество България. Според Ан. Тошев четите са неизменна част от същината на Организацията, но трябва да променят числеността и някои от методите на своите действия, така че да отговарят на новосъздадените условия. За него основната цел е общественото мнение в Европа да констатира, че същината на революционното дело не са действия на чети, които преминават от Княжеството, а са организирани акции на самото население, което по своя собствена инициатива „вдига врат против турския режим“. Положителен ефект би имало и върху населението, защото за него местните чети ще представляват защитници и избавители от турската власт. В сформиранието и преминаването на чети от Княжеството към Македония той вижда сериозна заплаха и категорично препоръчва да се преустанови, защото това поставя официалната българска власт в неудобно положение и парализира опитите по дипломатичен път да се постигнат реформи. Поради икономическото състояние на населението по тези земи, Ан. Тошев съветва четите да не събират повече пари от него. Друго средство за подобряване на икономическото положение е преустановяването на бойкотите на гърци и сърби особено в районите, където те са мнозинство, защото това пречи и за търговията на българите. Средства от материален аспект те трябва да придобиват от Задграничното представителство⁵¹. Наред с това Организацията трябва да се откаже от ролята си на съдебен орган и всички дела, които възникват да се разглеждат от оторизираните за това власти. Прави впечатление, че нееднократно подчертава, че за да се постигне общата цел – свобода и мир по македонските земи, двата основни фактора, които са Организацията и Екзархията е необходимо да си

⁵¹ Задгранично представителство – организационен институт на ВМОРО, създаден през 1896 г. на Солунския конгрес. Целта е да се поддържат връзки с чужди представители, които да информират за положението в Македония.

съдействат и да правят евентуални отстъпки една на друга. Като ключов пропуск българският представител вижда връзката между комитетите и търговските агентства – „Със съжаление обаче съм длъжен да отбележа, че и досега някои от нашите агентства са досущ изолирани от хората на Организацията, като при това им се правят възможни шикания⁵² и затруднения⁵³“. За да може ВМОРО да е максимално ефективна всеки трябва да се присъедини към нея според собствените си убеждения. Комитетите трябва да се освободят от всички революционери, които се възползват от позициите си и извличат дивиденди лично за себе си. Ан. Тошев отчита, че „такива патриоти и самозвани родолюбци“ водят до изстребление на населението дори в по-голяма степен и от турци, гърци и сърби заедно. След като някои от видните революционни дейци умират като Гоце Делчев⁵⁴, Дамян Груев⁵⁵, а други напускат страната като Пере Тошев⁵⁶, Христо Матов⁵⁷, Иван Гарванов⁵⁸, ръководството на чети попада в „неопитни и нечисти ръце“, което бележи значителна крачка назад в революционното дело. В полза на подобряването на дейността им е загърбването на прекаления формализъм и канцеларщина, защото архивите на организацията, списъците с имена, които се водят, стават силно оръжие в случай, че попаднат в ръцете на турската власт. Ан. Тошев подробно разглежда тридесет и два факта, които привежда в полза на своята теза за нуждата от промяна в Организацията. Хронологично проследява събитията в рамките на около една година (1906 – 1907), като извежда последиците от тях, всички от които се оказват в ущърб за населението. Защишава идеята, че Организацията е необходимо средство, но трябва да се прочисти от опасните елементи и да се подготви за предстоящата борба. Препоръчва българското правителство да вземе лидерска позиция в Организацията, като в това съзира намаляване на възможността от конфликти между нейните ръководители. Изстъпления, убийства, събиране на пари се наблюдават от

⁵² шикания – измама, злоупотреба с нечии права

⁵³ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁵⁴ Гоце Делчев (1872 – 1903) – български революционер. Един от основните идеолози и водачи на Българските македоно-одрински революционни комитети (БМОРК) и най-ревностни защитници на идеята за свобода на Македония. Дългогодишен член на Задграничното представителство на ВМОРО в София.

⁵⁵ Дамян (Даме) Груев (1871 – 1906) – български революционер. Един от основателите на ВМОРО. През 1903 г. е председател на Смилевския конгрес на Битолия окръг на ВМОРО. Активен участник в Илинденско-Преображенското въстание.

⁵⁶ Петър (Пере) Тошев (1865 – 1912) – български революционер. Член на ВМОРО.

⁵⁷ Христо Матов (1869 – 1922) – български революционер. Член на Централния комитет на Задграничното представителство на ВМОРО.

⁵⁸ Иван Гарванов (1869 – 1907) – български революционер. Председател на Централния комитет на ВМОРО.

самостоятелни войводи като Яне Сандански⁵⁹, Христо Чернопеев⁶⁰ и др. Затова е нужно подобрене в четническия институт, като усиляването му се осъществи чрез намесата на българското правителство. „Взета в български ръце и дисциплинирана както подобава Организацията може да се превърне в могъщ фактор, който, когато му дойде времето, би принесъл неограничени заслуги за постижение на гонимата цел⁶¹“.

Българският представител се спира подробно върху фактора „търговски агентства“. Описва какви са необходимите качества, които са длъжни да притежават българските представители в Македония и спецификите на дейността им. Според Ан. Тошев балансът между Екзархията и Организацията може да бъде постигнат от българските търговски агенти в Македония. Те са тези, които да изпълняват ролята на звено между турските власти, но и с гъвкавите си похвати да спечелят тяхното благоволение, от което да се възползват занапред. Поставени в реални условия те трябва да „притежават качества на префинени и вещи дипломати“. Освен широки знания е необходимо да притежават богат житейски опит. За Ан. Тошев те не са само висши чиновници на Българското Княжество, но и обществени дейци. „Те са лицата, които в едно и също време трябва да се застъпват за интересите на местното население, мимо трудните и аномални условия, в които са поставени – да го съветват, упътват и подпомагат, да го ободряват и насърчават и непрестанно да поддържат у него надеждата за едно по-светло бъдеще⁶²“. Ключово е самите търговски агенти да са в пряк контакт с населението, да провеждат чести обиколки по тези земи, защото по този начин местните ще свикнат да гледат на българските представители като на естествени свои покровители. Дипломатите пряко ще могат да изучават ситуацията на място и да изглаждат недоразуменията, които възникват. От голяма важност са анкетите, които да се провеждат при някое „по-крупно събитие“ – при нападение на българските села от гръцки, сръбски или турски чети, изстъпления на българи и др. Самият Ан. Тошев провежда разговори с българските търговски представители и достига до заключението, че всеки гледа по различен начин на днешното положение в Македония. Забелязва, че точно по най-важните въпроси гледните им точки се различават и оттук съвсем

⁵⁹ Яне Сандански (1872 – 1915) – български революционер. Ръководител на Серския революционен окръг на ВМОРО.

⁶⁰ Черньо Пеев (Христо Чернопеев) (1868 – 1915) – деец на Националноосвободителното движение в Македония. Ръководител на Струмишкия окръг на ВМОРО.

⁶¹ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁶² Пак там

естествено е те да използват различни похвати. Това е причината, поради която съветва българското правителство да изготви необходимите директиви, задачите на агентите, както и план, който те да следват при изпълнението им. Препоръчва още да се обръща и по-голямо внимание при подбора на персонала в агентствата. Особено внимателно трябва да се подбират секретарите, защото те са не само помощници и съветници на агента, но и в нередки случаи се оказват и заместници. За подбора на офицери Ан. Тошев съветва да се избират хора, които освен френски владеят и местния език, защото ще могат да общуват пряко с хората, от които те най-добре могат да съберат необходимите сведения. Не по-малко важен е въпросът за средствата, които се отпускат на търговските агентства. Именно по тези земи населението изпитва най-остра нужда от раздаване на помощи на бедните. Важно перо в разходите са подкупите чрез които могат да се постигнат завидни успехи в Турция. Българският представител отново подчертава връзката, която трябва да се поддържа между Княжество България и Македония особено в просветно и културно отношение. Той счита, че голяма важност е откриването на кредитни учреждения в Македония, като за най-приоритетни посочва Солун, Скопие и Битоля. Ан. Тошев цели със своите идеи и предложения да се преосмисли пряката и косвена намеса на българската държава. В своя доклад той подчертава, че само представя най-общии идеи, които, ако българската държава счита за целесъобразни, биха могли да се доразвият от компетентни лица по отделните въпроси.

Следващият акцент е чуждестранната пропаганда по македонските земи. Българският представител смята, че усилените действия на сръбската, гръцката и румънската пропаганди са в отговор на българските успехи, както и на желанието на съответните правителства да придобият известни облаги. Според него, те са наясно с факта, че реформената акция по никакъв начин не би била в техен интерес и затова системно работят в посока да не се приложи. По такъв начин те правят услуга на Турция, която от своя страна им предлага широко поле за действие против българите. Гърция и Сърбия официално подкрепят Силите за извършване на реформена акция, но чрез пропагандната им дейност всъщност постигат точно обратен ефект⁶³. Именно заради това Ан. Тошев защитава идеята за автономия на Македония и аргументирано защитава своята позиция, като най-добрия възможен вариант за статут на областта⁶⁴. Той извежда тезата, че идеята за подялба на тези земи е дело на австрийската дипломация. Бъдещата

⁶³ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁶⁴ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 1 – 2

перспектива за дележ съвпада и с външнополитическите стремежи на Гърция и Сърбия. Тези две държави подкрепят идеята за подялба на Македония поради две основни причини. Първата е, защото при евентуално разпределение на Македония, те виждат възможност за разширение на своите граници. Второ, защото изпитват страх, че ако областта получи автономия, следващата стъпка ще е присъединяване към Княжество България⁶⁵.

Несъстоятелното разделяне на Македония има практически, политически и морален характер. Практическата страна е свързана с това, че народностите по тези земи са „тъй размесени, щото никакво разграничение на отделни райони е невъзможно⁶⁶“. Основно биха могли да се обособят три групи, спрямо числеността си, които населяват всички 46 каази, на които е разделена Македония. В първата влизат най-многочислените народи: българи и турци; във втората са по-малочислените: гърци и арнаути; в третата: власи, цигани и евреи. Ан. Тошев прави подробен анализ на състава на населението и посочва процентното съдържание и разпределението му във всяка от тях. Българското население съставлява компактна маса във всички североизточни и западни каази и „се разрежда по средното течение на река Вардар“. То заема важно място в 44 от каазите. Тези каази, в които „почти липсва“ са Гребенско, Кожанско и Касандра. От посочените 44 каази в 26 българското население е между 50 – 97% от цялото население, в останалите 18 каази е между 2 – 50%. Турското население също е пръснато в цялата територия на областта и по-точно в 39 каази. „По-гъсто е в крайните югоизточни райони, средномакедонските – край Вардарски и някои югозападни каази.“ Посочва, че в 8 каази процентът на турското население е от 50 до 85%, в останалите 31 процентите са между 5 – 49. Гръцкото население заема 17 от южните каази, като в 5 от тях гърците представляват 40 – 90%, в 12 са от 2 до 39%, останалите почти липсва или се появяват съвсем малки групи. Арнаутите населяват преимуществено 13 от северозападните каази, в останалите 33 се срещат отделни семейства. Арнаути в 5 от каазите са между 15 и 46%, в останалите 8 са между 2 и 14%. Власите са пръснати във всички почти каази, но са малочислени. В от 15 каазите – 32%, в 10 са 2 – 6%, в останалите са около 1% или въобще липсват. „Еврейският елемент е застъпен преимуществено в Солунската кааза, дето съставлява 35% от цялото население⁶⁷“. В 5 от каазите се колебае между 2 и 4%, в 3 от каазите е около 1%, в 8 от каазите е по-малко от 1%, в 29 въобще липсва. Циганското

⁶⁵ Пак там

⁶⁶ Пак там

⁶⁷ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 3

население е пръснато из цялата страна и по-точно в 39 каази. В 12 от тях е между 4 и 9%, в 14 – 2 – 4%, в 13 само 1%, а в останалите 7 каази е по-малко от 1%. В обобщение на изложените данни Тошев изтъква, че българите преобладават в 24 каази, турците в 8 каази, гърците в 3, а останалите народи – нито в една. В 10 от каазите нито един елемент не преобладава и те са: Солунска, Берска, Гевгелийска, Св. Гора, Зъхна, Драмска, Правешка, Серска, Дебърска и Тетовска. Посочва, кои са преобладаващите народности в посочените каази. „В 10-те смесени каази, преимуществено по-крайни с изключение на Гевгелийската и Солунската, се срещат три народности приблизително еднакво силни⁶⁸.“ В Солунската кааза тези народности са 4 на брой. Статистиката дава ясна представа за пъстротата на етнографската карта на Македония, което прави невъзможна задачата за поставяне на някакви точни граници между отделните народи. „При все туй българите образуват най-хомогенна и съгъстена маса дори и при днешните политически граници на страната и се наброяват според професор Флорински 1 132 000, а според Нидерле 1 200 000“. Подчертава, че това са статистики, които са направени от чужденци, за да не се обвиняват българите, че преувеличават цифрите на своите сънародници по тези земи. „При всичко, че в пределите на днешна Македония не може да става дума за истински сърби, тъй като такива липсват тук, все пак трябва да се отбележи, че от някоя година насам, особено от Освобождението на Княжеството и от поражението при Сливница, сръбската пропаганда успя да вербува на своя страна отделни единици, тук-там е по някое село в северните покрайнини на Косовски и отчасти на Битолски вилаети⁶⁹.“ Разглежда географското разпределение на населението и локализира местата, на които преобладават гърци, турци⁷⁰. Изразява своето наблюдение, че при преобладаващо гръцко население се срещат и села, които запазват чисто българските си наименования и устояват на асимилационната политика на гърците.

Разпокъсването на областта между трите балкански държави неминуемо ще ги постави в непосредствен контакт, а това ще служи за нов и много по-опасен повод за постоянни раздори и недоразумения между тях. Вместо да се постигне логично разрешение на въпроса, ще се усили още повече враждата между българи, гърци и сърби и ще се увеличи вероятността за кървави конфликти на Балканския полуостров. Според българския представител с автономията на Македония не само, че се постига

⁶⁸ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 2 – 4

⁶⁹ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 5

⁷⁰ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 4

правилното разрешение на въпроса, не само, че се запазва целостта на Турция, но се полага и началото на оная балканска федерация, която съставлява блян на голяма част от български патриоти и на неколцина от сръбските радикали⁷¹. Автономията на Македония ще отстрани споровете и ще гарантира мирното развитие на всички балкански народи докато узрее у тях идеята за една федерация и съзнанието, че там се крие спасението на всички. От това следва, че ако целта на тези, които поддържат тезата за дележа на Македония е да се гарантира с туй равновесието на Балканския полуостров и тъй да се отстрани поводът за една война, извън съмнение е, че те ще се излъжат. България колко и да бъде онеправдана при подобен дележ, ще остане и в бъдеще най-голямата и най-силната държава на Балканския полуостров. При този сценарий положението би се променило само от гледна точка на териториалните разширения на трите балкански държавици, но не и на техните респективни сили. От друга страна, при невъзможността да се прокарат естествени етнографски граници между населяващите страната елементи неминуемо част от градското население ще се отнесе към България, а голяма част от българския елемент ще се отцепи от останалата българска маса, за да се отнесе към Сърбия и Гърция. Естествено, такова разпокъсване на народностите, вместо да послужи за мирното и окончателно разрешение на въпроса, ще го заплете повече и ще го превърне в още по-изобилен източник на конфликти. Със своите аргументи Ан. Тошев доказва, че за разкъсването на Македония могат да говорят само недобре запознати с историята и етнографията на балканските народи, специално на македонците. Това желаят особено сърби и гърци, защото покрай другите си сметки, те най-добре знаят, че мнозинството в Македония съставлява български елемент, а това, разбира се, не им понася. Имайки пред очи страшния за тях призрак от Съединението⁷², те не подбират средства, за да подчертаят пред Европа чрез културните си и въоръжени пропаганди в Македония своите претенции над областта, въз основа на някакви исторически и етнически права. С това се обяснява и обстоятелството, че системно работят против реформеното дело, от страх да не би от „реформа на реформа“ да се дойде до автономия⁷³. За тях е много по-изгодно е да се поддържа днешната анархия в страната, надявайки се че Европа, отчаяна от неуспеха на миротворната си акция и от днешните полумерки, може да възприеме един ден идеята за разпокъсването на

⁷¹ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 25

⁷² Има се предвид Съединението на Източна Румелия и Княжество България през 1885 г.

⁷³ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 28

областта⁷⁴. Страхът на сърби и гърци за присъединяване на Македония към България е неоснователен, защото ситуацията в Източна Румелия и Македония са несравними.

При постигане на автономия на Македония българското правителство не само изпълнява един нравствен дълг към тая страна, където живеят повече от милион българи, но постига и чисто практически резултати за сметка на самото Княжество. Македонската емиграция, която надминава днес цифрата 250 хил. души и съставлява непосилен товар за България, няма да се увеличава ежегодно като сега, защото македонските българи, поставени при по-благоприятни условия, ще намират поминък в собствената си родина. Но има и друго едно обстоятелство, още по-важно в случая. С автономията на Македония ще се постави край на „възбужденията⁷⁵“, в които се намират днес духовете у нас, ще се отстранят причините за вътрешни разногласия и сътресения. Следователно страната ще може да се отдаде изцяло на своето културно развитие. Македонския въпрос е най-трудният въпрос за разрешение на българската вътрешна и външна политика и постоянно „тормози“ материалния и умствен напредък на Княжеството. В крайна сметка би могло да се каже, че България може да съществува и без Македония, защото тя не е лишена нито от море, нито от пристанища, нито от достатъчно плодородна земя за своето население⁷⁶.

Ан. Тошев си поставя за цел научно да докаже, че „сърбизма няма почва в страната и че сръбските притезания над Македония не почиват на здрава основа“. Като доказателство за неоснователните сръбски претенции Ан. Тошев привежда примери на „нови и стари сръбски автори“, които в своите трудове научно доказват, „че от дълги векове насам македонското население в своето болшинство е българско⁷⁷“. Сръбските претенции към Македония се базират единствено на кратковременното присъединяване на тези земи по време на управленията на Стефан II Милутин⁷⁸ и Стефан Душан⁷⁹. Като основна грешка на проведената от двамата владетели завоевателна политика, Ан. Тошев посочва, че завладяват „чужди земи с чуждо население, което не могло в късото царуване да се сплоти в едно цяло и да създаде национална държава“. Именно това довежда и до разпадането на сръбската държава

⁷⁴ Пак там

⁷⁵ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 31

⁷⁶ Пак там

⁷⁷ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁷⁸ Стефан Урош II Милутин (1253 – 1321) – сръбски крал от династията Неманичи. Управлява в периода 1282 – 1321 г.

⁷⁹ Стефан Душан (1308 – 1355) – сръбски владетел от династията Неманичи. Управлява в периода 1331 – 1355 г.

след смъртта на Стефан Душан на множество самостоятелни княжества. „...сърбите не успяха да претопят българо-македонските славяни. Причината на това трябва да се дири едно кратковременното им господство в Македония, друго в доста високата българска култура що завариха в новопрезветите земи. Охридската Патриаршия продължаваше да се нарича българска и под сръбската власт и запази, с малки изключения, старите си граници⁸⁰“. Сърбите като численост са повече само в старите сръбски земи. Териториите, източно от Българска Морава и южно от Шар и Зета остават населени от българи, албанци и гърци. Българският представител коментира, че сърбите не си взимат поука и това може да се констатира с претенциите им над днешна Македония. „...макар пограничните македонски планини Шар и Скопско Църна гора, ако и да са вече много арнаутски по население, до днес се считат от всички безпристрастни учени и пътешественици като естествена етнографска граница между българското и сръбското племе⁸¹“. Цитира руския славист и историк Хилфердинг⁸², който обикаля пограничните области през 1857 г. и посочва като етнографска граница Шар планина. Същото твърдение се защитава и от Ами Буе⁸³. Освен написаните трудове, българският дипломат посочва, че спорните въпроси между двата народа се дължат на липсата на една точна и подробна етнографска карта на тия народи. На западната граница се забелязват любопитни преходни говори, които „според едни филолози се отнасят към сръбския език, според други към български“. Споменава и изследването на проф. Флорински „Славянское племе“, където автора приема р. Тимок и горното течение на Българска Морава за граница между Кралството и Княжеството. Подчертава, че освен революционната пропаганда сърбите и гърците издават ред „quasi-научни трудове, с които внесоха още по-голяма бъркотия в етнографията на Македония⁸⁴“. Ан. Тошев изтъква цитат от Флорински, който посочва, че болшинството от населението са българи и е странен фактът, че на картата, приложена към съчиненията му авторът отнася някои северни покрайнини: Тетовско, Скопско и Кратовско към сръбската говорна област. Старозагорецът привежда като аргумент и фактът, че самата река носи наименование „Българска Морава“. Тази граница се признава от етнографи, лингвисти, дори и от сърби, които признават създаването на Българската екзархия през 1870 г.

⁸⁰ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 7

⁸¹ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 8

⁸² Александър Хилфердинг (1831 – 1872) – руски историк, лингвист. Пише трудове за българската история.

⁸³ Ами Буе (1794 – 1881) – френски етнограф, географ, картограф и геолог. Изследва Балканския полуостров и пише научни трудове, свързани с географията и геологията на Балканите.

⁸⁴ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 10

Оказва се, че единственото доказателство, което имат сърбите за притежание на тези земи е владението им в миналото. В случай, че се стигне до историческо право българите биха могли да претендират на много по-широка територия, като дори претенциите ни стигнат до Белград. Посочва като пример за това съчиненията на проф. Маткович, епископ Камбрийски, В. Карич. „Самото национално съзнание на македонското славянско население, което не носи току тъй името българи, а го носи, защото говори, мисли и чувства като другите братя българи, е необходимо доказателство, че това славянско население в Македония прави неразделна част от българското племе. А това национално съзнание не датира току от вчера, но датира и от основание на българска Екзархия, както обикновено твърдят сърбите, защото още преди да се говори за Екзархия, още преди да се проведе черковната борба по другите български области, македонските българи вече бяха захванали да протестираат против гръцкото духовенство⁸⁵“. Сръбските учени посочват като доказателство, че македонските българи се нар. „бугари“ и опитват да докажат, че е различно от „българи“. Ан. Тошев разсъждава, че това наименование е въведено от сърбите още преди да е ставало въпрос за възникване на македонци. „Сега ако сърбите отдават на това название бугари такова значение, то е по причина, че те са имали предвид именно това погранично население, което по своя аналитичен български говор им е напомняло нещо развалено, отпаднало по сравнение с падежното богатство на сръбски език. Тъй са получили името бугари – най-напред българите в пограничните области, а сетне и по вътрешните. Възможно е това да е станало още в онова време, когато македонското население не е имало тясното название българи, а се е наричало още с племенното си име словене⁸⁶“. Всъщност бугари на сръбски означава българи. „Прочее, име бугари наместо българи е било просто натрапено от сърбите на македонските славяни, защото виждат в тях българско племе и нищо друго. Малко струва дали името е дадено за укор или за присмех: фактът, че македонското население бива наречено от сръбска страна бугари, тъкмо тъй както същите сърби наричат и другите българи, потвърждава красноречиво, как самият сръбски народ е гледал на това македонско население, независимо от всякакви пропаганди и умисли⁸⁷“. Ан. Тошев твърди, че езикът на това славянско население несъмнено принадлежи към българската група. Според него сръбските политици и етнографи не навлизат в дълбочина при изследване на въпроса за сръбския и българския език. Прави

⁸⁵ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 13 – 14

⁸⁶ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 14 – 15

⁸⁷ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 15

проучване на особеностите на двата езика на основата на статиите на проф. Б. Цонев „Увод в историята на българския език и към историята на българския език“ и „Кратко известие за научното им пътуване по Западна България“. Посочва особеностите на българския език. Привежда доказателства в полза на твърдението за принадлежност на македонския език към българския. „Право ли е тогава да причисляваме говори, в които преобладават българските свойства за сръбски, когато в тях сръбски свойства са само три, а български седем⁸⁸“. Посочва, че балансиране в говора между двата езика се наблюдава в селата на север от Куманово, в Прешевско, където вече тези говори с право може да бъдат наречени смесени, но дори при тях може да срещнат характерни български свойства. Ан. Тошев счита, посочва, че твърдението на Флорински е твърде погрешно относно причисляването на Прешовско, Скопско, Тетовско и Кратовско към „Стара Сърбия“, като предполага, че ученият е искал еднакво да угоди на сърби и българи. Подкрепя твърдението му, че македонските славяни не са отделен народ, защото за това няма достатъчно основание. Спира се и върху политическия аспект на темата. Теорията за подялбата на Македония е дело на австрийската дипломация. Посочва, че спрямо тайния договор между Сърбия и Австро-Унгария (1881 – 1893), сърбите се задължават да нямат претенции в Босна и Херцеговина, за сметка на което Кралството може да се разширява в посока към България. „Ала нека допуснем, че европейската дипломация, без да обръща внимание било на наука, било на бъдещи политически компликации, било най-сетне на желанията на ...(в текста) македонските населения, наложи своята воля и разпокъса тая страна на няколко части, за да ги разпредели между Гърция, Сърбия и България. Поражда се в такъв случай въпроса дали от политическо гледище тази раздяла не крие в себе си много по-големи опасности от ония, които известни лекомислени политици искат уж да предотвратят чрез реализирането именно на тая раздяла. За всички, що познават работите на Балканския полуостров и могат да вникнат по-далеч в бъдещето, отговора на този въпрос не може да бъде друг освен тоя че такава една раздяла би повлякла след себе си много по-големи сътресения на Балканите. При все туй от някое време насам започнаха и на запад да се чуват гласове в полза на раздялата на Македония. Едни от тия гласове в резултат на слабо познанство на въпроса, други са продиктувани повече от егоистични намерения, отколкото да се постигне естественото разрешение на македонския проблем⁸⁹“. Ан. Тошев се противопоставя на твърдението на дипломата Енгелхард, че автономията на

⁸⁸ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 16

⁸⁹ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 23 – 24

областта ще се яви пречка за разрешаване на проблемите. Привежда като доказателство, че дележа на Македония не може да разреши проблема. „За щастие едва ли някога сериозни умове в Европа ще допуснат подобна комбинация, понеже за никого не е тайна, че зад дележа на Македония стои въпроса за целостта на Европейска Турция. А пък всеизвестно е, че накърняването на тая цялост би възпламенило цяла Европа, което Силите всячески се стараят да предотвратят⁹⁰“. Ипекските патриарси Арсений Черноевич⁹¹ и Василий Бракич признават, че в Северна Македония населението е българско. Тази теза подкрепят видни сръбски политици, писатели и историци, сред които Йован Раич⁹² и Илия Гарашанин⁹³.

Преломен момент в претенциите на Сърбия към Македония, според Ан. Тошев, е Освобождението на България от османска власт, което кара сърбите да съзират в това реална опасност от силна и могъща България. Още по-усилени действия започват след претърпяното от тях поражение в Сръбско-българската война през 1885 г. Възползват се и от неуспеха на Илинденско-Преображенското въстание, от неизпълнените български обещания в Македония, „от готовността ни да се побратимяваме и улеснени от турската власт те подчертават своите претенции в Македония, като намериха не само съмишленици, но и сънародници в места, дето никога не е ставало дума за сърби⁹⁴“. В Кралството в услуга на комитетите са всички полицейски и административни чиновници, които имат задачата да убеждават пътуващите македонци да декларират, че са сърби и да убиват тези от тях, които мислят за най-издръжливи и евентуално опасни за сръбската пропаганда по тези земи. Друго „перфидно средство“ в сръбската пропаганда е да се изпращат предани хора на сръбската кауза в Македония, които да се записват в българските чети и след това да убиват техните войводи или да предават четите. Като пример за подобни действия Ан. Тошев посочва убийството на Пешо Паша⁹⁵ в Кичевско. Същите методи сърбите имали и към войводата Тане Николов⁹⁶, но

⁹⁰ ЦДА, Ф 176 К, оп. 2, а.е. 138, с. 25

⁹¹ Арсений Черноевич (1633 – 1706) – наследник е на благородническият род Църноевичи. Става игумен в Ипечката патриаршия през 1665 г.

⁹² Йован Раич (1726 – 1801) – сръбски богослов, просветител и историк от български произход. В текста името е изписано като „Иван Раич“.

⁹³ Илия Гарашанин (1812 – 1874) – сръбски политик и държавник. Остава известен със своето „Начертание“, което е план за изграждане на бъдещата югославянска държава.

⁹⁴ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

⁹⁵ Петър Радев (Пешо Пашата) (1875 – 1907) – български революционер. Кичевски войвода на ВМОРО. Участник в Илинденско-Преображенското въстание.

⁹⁶ Тане Николов (Таню войвода) (1873 – 1947) – български революционер, виден представител на борците за национално освобождение. Член на ВМОРО и Вътрешна тракийска революционна организация (ВТРО). Участва в Илинденско-Преображенското въстание. По време на Балканската война участва с четата си в Седма пехотна рилска дивизия. В Междусъюзническата война се включва в боевете при Гара

той усетил сръбските кроежи и ги парирал навреме. Със своята дейност сърбите успяват да постигнат значителни успехи в северната половина на Битолския вилает и в северната и североизточната части на Скопския. Турската власт, с цел да отдалечи българите от Княжеството и тези от Македония, подпомага дейността на сръбската пропаганда, което изключително улеснява целта на Кралството.

Ан. Тошев датира по-късно появата на румънска пропаганда спрямо сръбската, като главен неин инициатор посочва Апостол Маргарити. Първата негова стъпка е откриването на румънски училища в Битолско и разпространението на румънския език. Някои от селата, в които се наблюдава компактно население от куцовласи, се отказват от Патриаршията. Тези действия срещат подкрепа от българска страна, защото това обезсилва влиянието на Патриаршията, като ѝ се отнемат едни от най-важните стълбове. По-късно българите осъзнават, че всеки успех на румънската пропаганда би бил удар върху българските интереси. Успехите на румънската пропаганда българският дипломатически агент отдава на: огромните суми, които се отпускат от румънското правителство, на подкрепата на турското правителство и на подкрепата на Тройния съюз⁹⁷. Причината, която кара Турция да подкрепя румънската пропаганда е следната – Високата порта си дава сметка, че румънците не са съществен фактор в Македония, но появата на румънски претенции ще засили конфликта между християнските народи. След получаване на Ираде за румънска народност⁹⁸ претенциите им започват непрекъснато да се увеличават, както върху известни български общински имоти, така и към църквите и училищата. Според Ан. Тошев пропагандната дейност на румънците е необходимо внимателно да се изследва от Княжеството и да се определи политика спрямо нея, като реалната опасност не са от малкото погърчени куцовласи, а възможността Румъния да потърси компенсации в Македония за сметка на България.

Друг голям проблем е гръцката пропаганда, която Ан. Тошев посочва като най-старата в Македония и датира след закриването на Охридската архиепископия през 1767 г. Упоритата дейност за елинизиране на българите води до духовно потискане и угнетение на българското самосъзнание. Като пряк резултат голяма част от българите не само използват гръцки език, но и се определят като елини. По-будната част от българите повеждат борба, за да „еманципират своя народ от духовното робство на

Бук, Чангърдере и Беломорския проход. По време на Първата световна война е част от Единадесета пехотна македонска дивизия.

⁹⁷ Тройен съюз – военнополитически лагер, който включва Германия, Австро-Унгария и Италия.

⁹⁸ Ираде за румънската народност – султански указ на Абдул Хамид II, издаден на 22 май 1905 г., с който се признава румънската народност и се позволява откриването на румънски училища и църкви.

Фенера с възобновлението на старата национална черква⁹⁹. Огромна роля върху самосъзнанието на българите изиграва и книжовната дейност на Паисий Хилендарски¹⁰⁰. Следващата стъпка при отстояване на българските права е борбата по „черковния въпрос“, която бележи своя напредък в издадените Хатихумаюн¹⁰¹ и Фермана за учредяване на Българска екзархия¹⁰². Като основна причина за решението на султан Абдул Азис за създаване на независима църква Ан. Тошев посочва натискът на западната дипломация, особено френската, чиято цел е да се премахне България от орбитата на влияние на руската държава. Гръцката Патриаршия не възприема добре действията на Османската империя, защото в тях съзира ограничаване на елинизма и удар върху нейните интереси. Като крайна мярка в своите действия Патриаршията стига до обявяване на схизма през 1872 г., което според българския представител „от религиозна гледна точка представлява едно беззаконие, но от национално становище ни пренесе голяма услуга, тъй като стана обединително средство за българската народност¹⁰³“. Дори след Освобождението на България Патриаршията не спира своите действия в Македония и Одринския вилает, които остават под властта на Османската империя. Въпреки затишието, което настъпва по време на гръцко-турската война през 1897 г., в поражението на Илинденско-Преображенското въстание Патриаршията намира нов повод, за да продължи своята пропаганда, този път със съюзник в лицето на атинското правителство. Прави впечатление, че се използват чисто революционни похвати – „Нейните владици, редом с гръцките консули, застанаха начело на гръцката революционна организация. Днес тяхната деятелност се свежда до събиране на пари, организиране, въоръжаване и изпращане в Македония чети, под предводителството на офицери от действащата гръцка армия¹⁰⁴“.

След потушаването на въстанието от 1903 г. турското правителство прибегва до съдействието на турско-албански чети. Под покровителството на Империята се образуват и турски комитети, чиято основна цел е избиването на българите. Преки

⁹⁹ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

¹⁰⁰ Паисий Хилендарски (1722 – 1773) – български народен будител, книжовник и духовник. Автор на „История славянобългарска“, която кара историците да го определят като основоположник на Българското Възраждане.

¹⁰¹ Хатимумаюн – султански ферман, издаден на 18 февруари 1856 г. от Абдул Меджид I, който гарантира равни граждански права на християни и мюсюлмани.

¹⁰² Ферман за учредяване на Българската екзархия – ферман-декрет, издаден от султан Абдул Азис на 27 февруари 1870 г. за създаване на българска самостоятелна църква.

¹⁰³ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

¹⁰⁴ Пак там

сведения за техните действия има от Поройската нахия, Мелнишко, Охридско и Ресенско. Освен избиването на българите, другите методи, които се прилагат широко от турските чети са ограбване на населението (кражба на пари и добитък) и повреждане на реколтата.

С промените, които настъпват през XIX век и разпространяването на идеята за националност, народите в Османската империя започват да се пробуждат и да осъзнават нуждата за един по-различен режим. Духът на свободата и самоопределението обхваща християнските народи, които предприемат редица постъпки, за да демонстрират желанието си за въвеждане на реформи. В поредица султански декрети се залагат различни либерални мероприятия, които остават без резултат, защото нито авторите им са били искрени, нито се е смятало да се приложат в действителност. Това е причината Европа да се намеси и да наложи Мюрцщегската реформена програма¹⁰⁵. В нея са заложили следните реформи: 1. реорганизация на полицията и жандармерията с участието на чуждестранни офицери, като се включат християни; 2. въвеждане на собствен бюджет за всеки от Солунския, Битолския и Косовския вилает и замяна на десетъка; 3. съдебни реформи и назначаване на съдии християни. На 4 април 1903 г. Високата порта изненадващо обнародва комюнике за начало на реформена акция, лично дело на султана. Според Ан. Тошев, целта на тази постъпка е да се изпревари намесата на Европа и да не се урони твърде много престижът на султана. В крайна сметка Мюрцщегските реформи се прилагат, но доста бързо се установява „яловостта на тия реформи, мимо големия шум, който се направи около тях¹⁰⁶“. Надеждите на българското население отново се разбиват, като положението дори се влошава. В идеите на Австро-Унгария и Русия, които са инициаторите на реформената програма, ясно прозират идеите за преследване на собствените им интереси, особено при Двудинната монархия. Австрийската дипломация, вместо да внесе успокоение по въпроса с езика и религията, взема за основа статуквото до 1903 г. Това става сериозна предпоставка за възникването на междуособици между християните.

Първата точка от австро-руската програма, свързана с реорганизацията на полицията и жандармерията, среща сериозен отпор от страна на Османската империя – европейските офицери са разочаровани и „открито заявяват, че са възмутени от жалката

¹⁰⁵ Мюрцщегската реформена програма – програма за въвеждане на промени в Македония след потушаването на Илинденско-Преображенското въстание. В изготвянето ѝ участват австроунгарския император Франц Йосиф и външния министър Агенор Гулоховски, руския император Николай II и външния министър Владимир Ламсдорф.

¹⁰⁶ Свирачев, П., Илиева, Д. Поверителен доклад от Андрей Тошев по Македонския въпрос от 1907 г., ИДА, т. 64, 1992, с. 95 – 182

роля, която са заставени да играят¹⁰⁷“. Цивилните агенти се превръщат в секретари на Хилми паша, което абсолютно обезличава тяхната роля. При опитите да се извършат някои от реорганизациите и промените не се достига до същината на проблема. Като пример за това българският представител посочва въвеждането на модернизирана данъчна система. Според Ан. Тошев, една от най-належащите реформи е тази в съдебната система, която той предлага да се осъществи в няколко стъпки:

1. Да се осигури независимостта на съдиите, като това може да се постигне чрез премахване на вмешателството на административната власт в съдилищата и се предостави назначаването и уволняването на съдиите на европейска съдебна комисия.
2. Съдията трябва да бъде независим, безпристрастен и справедлив, като признава пълното равенство между всички граждани без разлика във вяра и народност.
3. Вилаетските съдилища трябва да спрат връзките си с Касационния съд в Цариград, като атрибутите на Касационния съд да се поверят на Контролна съдебна комисия.
4. При провеждане на съдебни следствия да се ангажира европейски специалист, неподкупен и безпристрастен експерт.

Старозагорецът счита, че съдебните реформи в Македония трудно биха се приложили докато мястото на Хилми паша не се заеме от назначен от Силите генерал-губернатор християнин. Ан. Тошев провежда редица разговори с чуждестранните агенти и посочва, че преобладава скептично настроение за прилагането на реформената програма. „Изобщо като говорите с цивилните агенти, чувствате неловкостта на тяхното положение, както и усилието им да защитават една кауза, в която самите те не вярват¹⁰⁸“. По много от ключовите стъпки за реформите мненията на чуждестранните представители се различават, което разногласие турската власт използва, за да поддържа анархията в Македония. Като решение на проблема, Ан. Тошев посочва назначаването от Портата на генерал-губернатор християнин, независим от централната власт и одобрен от европейските сили.

Последният фактор, който разглежда Ан. Тошев е турската власт. Османската държава полага значителни усилия, за да запази статуквото на европейските си владения. Основен метод, с който се опитва да постигне тази цел е антагонизмът между европейските сили и обтегнатите отношения между балканските държави. Стреми се да

¹⁰⁷ Пак там

¹⁰⁸ Пак там

направи прилагането и на най-малки реформи невъзможно, като междуременно осуетява всеки опит за помирение и сближение между балканските държави. Безспорно е, че Османската държава вижда в българите най-голямата опасност, защото те са най-многобройният и най-издръжливият елемент. Затова и тя позволява безпрепятственото действие на гръцки и сръбски чети в Македония.

Ан. Тошев счита, че върховните интереси на националното ни дело налагат да предприемем стъпки преди да е станало твърде късно, като ясно се изгради стратегия, по която да се действа. За недостатък счита отдръпването на българската интелигенция от македонските работи, защото след себе си това води до появата на хора, ограничени и крайни, които най-малко зачитат и преследват българските интереси. Приветства идеята да се съобщи бъдещата политика и на Негово Блаженство, за да е възможно синхронното действие на българското правителство с Екзархията. Категорично застава зад позицията да се заяви от българското правителство на Белград, че ние заставаме против дележа на Македония – „дележът на Македония за нас съставлява една безнравствена и противонационална сделка и комбинация – практически неосъществима, независимо от политическите опасности, що крие в себе си¹⁰⁹“.

В цитираните дотук доклади на Ан. Тошев до българското правителство той прави подробен анализ на ситуацията в Македония и на причините, възпрепятстващи както нормализирането на отношенията между различните народности в областта, така и подобряването на условията за живот на българите. Наред с това, той разсъждава върху взаимодействието между различните фактори, изграждащи статуквото в Македония – отношението на турската власт, чуждите пропаганди (гръцка, сръбска, румънска), дейността на Българската екзархия, поведението на ВМОРО, опитите на българската държава за намеса чрез търговските агентства и официалните контакти със съседните държави. Неизменно присъства и станалата вече обичайна за него концепция, че българското правителство трябва да засили своята намеса по Македонския въпрос и да изгради единна държавна политика по темата. Именно поради това, и тук българският представител излага своите виждания как точно би трябвало да се осъществи това чрез конкретни стъпки и действия, които той предлага като съвет на кабинета в София. С ключово значение според българския дипломат са Екзархията, ВМОРО и действията на официалните представители на Княжеството в балканските столици. Аргументира позицията си за водещото им значение и препоръчва действията им да са синхронизирани, приспособени към настоящите условия в Македония и подчинени на

¹⁰⁹ Пак там

целите на българското правителство. В добавка на това, Ан. Тошев доказва с исторически и историографски преглед, че претенциите за власт в Македония на другите балкански страни са неоснователни, защото са базирани на мимолетни периоди на владение над тези земи. По отношение на сложния въпрос за статута смята за най-разумно да се извоюва автономия на областта, защото е невъзможна справедлива подялба заради пъстрия етнически състав на населението. Цялото внимание, което Ан. Тошев обръща на въпроса, показва, че проблемът за положението на българите в Македония продължава да бъде ключова част в дипломатическата му дейност.

ANDREI TOSHEV AS BULGARIAN PLENIPOTENTIARY IN ATHENS AND THE MACEDONIAN QUESTION

Maria Valkova

This article is dedicated to the ever continuing attempts of the esteemed Bulgarian diplomat Andrey Toshev to defend the Bulgarian cause in Macedonia by using his position as Bulgarian ambassador in Greece between 1906 and 1908. Here he describes some already well known struggles of the Bulgarian population in Macedonia – the ever continuing oppression by the Ottoman Empire combined with the subversive activities of the Serbian, Romanian and the Greek propaganda against the Bulgarian cause in the region. Through a thorough historical and historiographical research made by him, Toshev proves that all Serbian, Romanian and Greek demands for political representation in the Macedonian territories are absolutely groundless and are only based on short-lived ruling of some of those territories in the past. In addition to that, Toshev shares his opinion on certain steps that he thinks the Bulgarian state should take to try to protect the oppressed Bulgarians.